

(مقاله پژوهشی)

تاثیر ایجاد پایگاه دریایی بر افزایش قدرت دریایی جمهوری اسلامی ایران

پیمان جعفری طهرانی^۱، غلامعلی رشید^۲، حبیب ا... سیاری^۳، علیرضا فرشچی^۴

چکیده

دریا مسیر عمده تجارت میان کشورهای جهان است. هرچه این مسیر تجاری پرزدحامتر باشد و محموله‌های گرانبهارتر از طریق آن جابجا شوند، اهمیت آن آبراه بیشتر بوده و کنترل آن آبراه ارزشمندتر خواهد بود. به عبارتی هرکه بتواند آبراهی با مختصات ذکر شده را تحت تسلط خود در آورد، قدرت بیشتری را به دست خواهد آورد. البته باید به خاطر داشت که یکی از الزامات تسلط بر مسیرهای دریایی، تداوم حضور است و این بدان معنی است که باید شرایطی را مهیا کرد که به واسطه آن بتوان وسعت و زمان حضور دریائی را توسعه بخشید. از ملزومات شناخته شده ایجاد این شرایط، می‌توان به ایجاد پایگاه‌های دریائی اشاره کرد. نکته حایز اهمیت در این خصوص آن است که برای آنکه ایجاد پایگاه بر افزایش قدرت دریایی تاثیرگذار باشد، باید علاوه بر معیار نظامی، به معیارهای غیرنظامی قدرت دریایی منجمله معیارهای اقتصادی، فیزیکی، حقوقی، سیاسی، فرهنگی و علمی که به واسطه ایجاد پایگاه دریایی قابل دستیابی هستند نیز توجه شود.

پژوهش حاضر از نوع کاربردی و روش آن نیز موردی-زمینه‌ای است و با بررسی نظریه‌های قدرت دریایی و همچنین مرور داکترین دریایی قرن ۲۱ انگلستان در باب استفاده از ظرفیت‌های دریا، به معیارهایی دست یافته که تبیین‌کننده تاثیر ایجاد پایگاه بر افزایش قدرت دریایی جمهوری اسلامی ایران به حساب می‌آیند.

واژگان کلیدی: دریا، پایگاه دریایی، قدرت دریایی، معیارهای افزایش قدرت دریایی

تاریخ دریافت مقاله: ۹۹/۰۶/۱۶

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۹/۱۱/۰۷

۱ دانشجوی دکتری آینده‌پژوهی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول: peman202000@yahoo.com)

۲ استاد مدیریت راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

۳ استاد مدیریت راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

۴ دکتری مدیریت راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

سه چهارم کره زمین را آب فرا گرفته و این آبها در قالب پنج اقیانوس راههای آبی سراسر کره خاکی را به یکدیگر متصل ساخته‌اند. ملت‌ها از دیرباز از طریق این راه‌های آبی با یکدیگر در ارتباط بوده و مناسبات سیاسی-اقتصادی خود را برقرار ساخته‌اند و از دل این مناسبات تحولات بسیاری به‌وقوع پیوسته است. با نگاهی به تحولات جهانی در می‌یابیم که دریا نقش اساسی در این تحولات ایفا نموده و همواره مورد توجه دولتمردان قرار داشته است. بر این اساس نظریه‌پردازان متعددی در طول یک قرن گذشته تلاش نموده‌اند اهمیت دریا را تبیین نموده و به بیان نقش و تاثیرات آن بپردازند.

روند پیدایش قدرت‌های جهانی بیانگر آن است که این قدرت‌ها در مجاورت دریا شکل گرفته و از طریق دریا، هژمونی جهانی خود را پیش برده‌اند. قدرت دریایی تنها بعدی از قدرت ملی کشورها است که به دارنده آن امکان تحرک و حضور فیزیکی در تمامی نقاط دنیا را می‌دهد. عوامل گوناگونی از قبیل: موقعیت جغرافیایی (کشور)؛ ویژگی‌های طبیعی (سواحل)؛ وسعت سرزمین (طول ساحل)؛ تعداد جمعیت؛ خصوصیات ملی؛ خط‌مشی حکومت و رهبران سیاسی، دسترسی به یک یا چند دریا و اقیانوس؛ ارتباط این آب‌ها با یکدیگر؛ حدود مرزهای زمینی؛ توانایی کشور برای نگهداری پایگاه‌های استراتژیک ماوراء بحار؛ تسلط بر مسیرهای تجاری؛ طول خط ساحلی؛ وضعیت زمین و ناهمواری‌های ساحل؛ قابلیت دفاع از ساحل در مقابل تهاجم خارجی؛ گذرگاه‌های ساحلی؛ بنادر طبیعی؛ خورها؛ مسیرهای ورودی و خروجی و رودخانه‌های قابل کشتیرانی بر قدرت دریایی کشورها تاثیرگذار هستند. بررسی تاریخ قدرت دریائی نشانگر آن است که کشورهای منتسب به قدرت دریائی، از تمامی یا چندین مولفه ذکر شده در این قسمت، برخوردار بوده‌اند.

یکی از الزامات ایجاد قدرت دریائی، تداوم حضور است و این بدان معنی است که باید شرایطی را مهیا کرد که به‌واسطه آن بتوان وسعت و زمان حضور دریائی را توسعه بخشید. از ملزومات شناخته شده ایجاد این شرایط، می‌توان به ایجاد پایگاه‌های دریائی اشاره کرد که با تامین ضروریات ادامه ماموریت، نیاز به بازگشت به پایگاه مادر را مرتفع می‌نمایند.

(Glassner et.al., 2004: 272); (Dikshit, 1995: 100-101)

جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان کشوری که در منطقه‌ای حساس در جنوب غرب آسیا و در شاهراه تامین انرژی جهان قرار گرفته و نزدیک به یک‌سوم مرزهای آن دریایی است، از دیرباز هدف مطامع دولت‌های استعمارگر قرار داشته و از آنجا که این دست‌اندازی بر منابع و منافع ملی ما از طریق دریا صورت می‌پذیرد، لاجرم باید با برخورداری از راهبرد دفاعی دریایی مناسب که تامین کننده امنیت ملی مان باشد، زمینه نیل به اقتدار دریایی را به‌منظور ایجاد بازدارندگی فراهم آوریم. در سنوات اخیر فرماندهی معظم کل قوا تاکید‌های بسیاری در خصوص اصلاح نگرش دولتمردان جمهوری اسلامی ایران به‌سوی دریا داشته‌اند، که بر اساس تدابیر ابلاغی معظم‌له و حرکت نوین نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان پرچم‌دار این حرکت، منجر به حضور فرامرزی در آب‌های دوردست گردیده است. اگرچه این حضور تاکنون با تکیه بر ظرفیت‌های موجود تامین گردیده، لیکن توسعه این حضور نیازمند ابزار و لوازمی است که از طریق پشتیبانی ناوگروه‌های اعزامی در آب‌های دوردست امکان‌پذیر خواهد بود. این تحقیق در صدد است تا چگونگی تامین این نیازمندی را از طریق ایجاد پایگاه دریایی در یکی از کشورهای ساحل غربی اقیانوس هند مورد بررسی قرار دهد.

کلیات تحقیق

بیان مسئله

دریا سطح مشاعی را در اختیار انسان‌ها قرار داده که فارغ از مرزبندی و قلمرو جغرافیایی بوده و هر که از ظرفیت‌های لازم برای حضور در این عرصه برخوردار است، قادر خواهد بود از منافع موجود در آن بهره‌مند شود. امروزه شاهد هستیم که قدرت‌های نظامی جهان بر همین اساس و با تکیه بر قدرت دریایی، به اعمال قدرت می‌پردازند و لذا همواره تقویت قدرت دریایی را یکی از اولویت‌های راهبردی خود قلمداد می‌کنند.

وسعت حضور و ماندگاری حضور، دو مولفه تاثیرگذار در نیل به قدرت دریایی هستند که نیازمند برخورداری از ابزار و تجهیزات لازم و همچنین در دسترس بودن ظرفیت‌های پشتیبانی ساحلی هستند. آنچه که در این تحقیق مورد توجه محقق قرار گرفته

است، ظرفیت‌های پشتیبانی ساحلی است که به واسطه آن می‌توان وسعت حضور و همچنین مدت ماندگاری حضور را افزایش بخشید. این ظرفیت‌های ساحلی را می‌توان در نقاطی از ساحل خود یا سواحل هم‌پیمانان ایجاد نمود، به طوری که تامین‌کننده ملزومات شناورها در اعزام به مناطق دوردست بوده و نیاز به مراجعه این شناورها به بنادر مادر را منتفی می‌نمایند. با مروری بر تاریخ قدرت دریایی کشورمان نیز به این مهم دست می‌یابیم که در دورانی که از اقتدار دریایی برخوردار بوده‌ایم، به ایجاد پایگاه در پشتیبانی از توسعه حوزه ماموریت ناوگان دریایی توجه شده است.

از مضامین ایجاد پایگاه دریایی در ادوار کهن کشورمان، می‌توان به ایجاد پایگاه دریایی در مناطق دریایی به‌ویژه در دوره هخامنشیان و ساسانیان نام برد که مصادیقی از این پایگاه‌ها در دهانه رود سند، هرمزکهنه، بندرعباس، هیراتیس (بوشهر کنونی)، سیراف، قشم، بحرین و قبرس ایجاد شده و در دوره طولانی از تاریخ کشورمان مورد استفاده ناوگان دریایی قرار داشتند. (نوربخش حسین و همکاران، ۱۳۸۶: ۴۵)

با نگرش به گسترش حوزه ماموریتی نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران در آب‌های آزاد جهان، بالاخص اقیانوس هند و چالش‌هایی که این نیرو در عملیات در آب‌های دوردست به‌ویژه در حوزه پشتیبانی از واحدهای شناور خود با آن روبرو است، برخورداری از پایگاه دریایی برون مرزی، ضمن تاثیرگذاری راهبردی بر معادلات دفاعی-امنیتی و همچنین سیاسی منطقه‌ای، تاثیر به‌سزایی بر افزایش عمق عملیاتی (به‌عنوان دست بلند نظام) و قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران در مناطق دریایی اقیانوس‌های هند و اطلس خواهد داشت.

در همین راستا، این پژوهش در پی پاسخ به این مسئله است که ایجاد پایگاه‌های دریایی برون مرزی، چه تاثیری بر افزایش قدرت دریایی خواهد داشت؛ یا به عبارتی دیگر، معیارهای افزایش قدرت دریایی ناشی از ایجاد پایگاه دریایی کدامند؟

هدف‌های تحقیق

هدف اصلی

هدف اصلی در این تحقیق تبیین تاثیر ایجاد پایگاه دریایی برون مرزی بر افزایش قدرت دریایی جمهوری اسلامی ایران است.

هدف‌های فرعی

تبیین دیدگاه نظریه‌پردازان در خصوص قدرت دریایی
مولفه‌سازی قدرت دریایی در داکترین دریای انگلستان

سوال‌های تحقیق

سوال اصلی

در این تحقیق، سوال اصلی به تبیین تاثیر ایجاد پایگاه دریایی برون مرزی بر افزایش قدرت دریایی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد.

سوال‌های فرعی

دیدگاه نظریه‌پردازان در خصوص قدرت دریایی چگونه است؟
مولفه‌سازی قدرت دریایی در داکترین دریای انگلستان چگونه است؟

روش‌شناسی تحقیق

با توجه به اینکه در این تحقیق از داده‌های کمی و کیفی استفاده شده است، لذا رویکرد تحقیق، آمیخته است. همچنین با عنایت به اینکه در این پژوهش محقق با انجام عملی منظم، دقیق و منطقی و با برخورد با موقعیت مسأله‌ای، پاسخ مسأله‌ای

طرح شده را یافته و از طریق بومی‌سازی تئوری‌ها، تاثیر ایجاد پایگاه‌های دریایی بر افزایش قدرت دریایی جمهوری اسلامی ایران را بررسی نموده، لذا پژوهش حاضر از نوع کاربردی و روش آن نیز موردی-زمینه‌ای است. جامعه آماری در این تحقیق مشتمل بر ۴۹ نفر بوده که به‌صورت تمام‌شمار مخاطب پاسخگویی به پرسشنامه قرار گرفته‌اند. پرسشنامه تحقیق نیز در دو مرحله توزیع گردیده، بدین‌شرح که در ابتدا به‌منظور ارزیابی تطابق سوالات با آنچه‌ی که باید مورد اندازه‌گیری قرار گیرند، به‌صورت محدود بین ۱۲ نفر از خبرگان و صاحب‌نظران توزیع گردیده و پس از اعمال نظر نامبردگان و حصول اطمینان از اندازه‌گیری آنچه که مورد نظر است، در سطح جامعه توزیع گردیده است. در این پژوهش داده‌های جمع‌آوری شده به وسیله مطالعه منابع و مشاهده، مورد تحلیل کمی و کیفی، و اطلاعات جمع‌آوری شده توسط پرسشنامه با استفاده از آمار توصیفی توسط نرم‌افزار SPSS مورد توصیف و تحلیل کمی قرار گرفته و جهت تحلیل عوامل (در قالب ابعاد، مولفه‌ها و معیارها) نیز از تحلیل عاملی با استفاده از نرم‌افزار Smart PLS استفاده شده است.

ادبیات و مبانی نظری تحقیق

نظریه‌های قدرت دریایی

نظریه قدرت دریایی آلفرد تایرماهان (تئوری ژئوپلیتیکی بحری)

قدرت دریایی به مفهوم رایج آن، برای نخستین بار در سال ۱۸۹۰ میلادی توسط آلفرد تایر ماهان دریادار و مورخ آمریکایی در کتاب معروف او تحت عنوان «تأثیر قدرت دریایی در تاریخ» مطرح شد. او یکی از پیشکسوتانی است که اهمیت قدرت دریایی یا سلطه بر دریاها را مطرح ساخت و نظریه‌اش به عنوان یک نظریه کلاسیک مطرح است. (لورو و توال، ۱۳۸۱: ۲۰). با توجه به این نکته که دریا مسیر عمده تجارت است، ماهان ادعا می‌کند که میزان تمایل و استفاده از دریا به منظور تجارت برای یک کشور، مهم‌ترین عامل برای افزایش قدرت دریایی آن کشور است. با اتخاذ سیاست‌های هوشمندانه از سوی دولت و همت مردم برای استفاده از دریا، افزایش قدرت دریایی صورت خواهد گرفت و عظمت و قدرت در نتیجه ثروتی حاصل می‌شوند که از راه تجارت دریایی کسب می‌شود؛ نیروی دریایی، تجارت دریایی را تسهیل و تضمین می‌کند. در نتیجه توسعه نیروی دریایی برای محافظت از علاقه‌مندی‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی در دریا و ممانعت از دستیابی دشمن به همین موارد، بسیار تعیین‌کننده می‌باشد. هر کشوری می‌تواند با متمرکز کردن نیروی دریایی خود در نقاط راهبردی دریایی، با محدود ساختن رقبای خود در زمینه‌های نظامی و تجاری، موقعیت خود را ارتقاء بخشد (سیاری، خانزادی، ۱۳۹۴: ۳۲۲-۳۲۳). ماهان شرط اصلی برای ایجاد یک قدرت جهانی را کنترل بر دریاها می‌داند، به عبارت دیگر، نظارت بر دریاها اولین قدم در راه کسب قدرت برتر جهانی است و در نزاع بین قدرت‌ها، نیروهایی که در موقعیت دریایی قرار دارند از امکانات بیشتری برای در دست گرفتن ابتکار عمل برخوردار هستند (عزتی، ۱۳۸۷: ۸۰).

از دیدگاه ماهان، قدرت دریایی فقط در بعد نظامی آن مطرح نبود بلکه دریا از نظر تجاری و اقتصادی نیز اهمیت بسیاری داشت. به عقیده وی، اهمیت قدرت نظامی دریایی به‌واسطه تضمین استفاده اقتصادی از دریا است. به عقیده ماهان، اساس سیاست و تاریخ ملت‌هایی را که در کنار آب‌های آزاد قرار دارند را می‌توان در سه موضوع جستجو کرد: «تولید برای مبادله، توسعه کشتی‌رانی به عنوان وسیله مبادله کالا و وجود مستعمرات و پایگاه‌هایی که امر کشتی‌رانی را تسهیل نماید» (عزتی، ۱۳۸۷: ۸۰).

ماهان برای تبدیل شدن یک کشور به قدرت دریایی، بر اساس تجزیه و تحلیل قدرت دریایی بریتانیا و تاریخ دریایی کشورهای مطرح جهان (مانند خشایار شاه، یونانیان و...)، شش عامل دریایی موقعیت جغرافیایی، وضع طبیعی ساحل، گسترش ساحل، اندازه جمعیت، شخصیت ملی و وضع سیاسی دولت را مهم دانسته است. وی نهایتاً نتیجه گرفت که:

لازمه حکومت بر دنیا، حکومت بر دریاهاست و هیچ کشوری نمی‌تواند از بازارهای مصرف، منابع تأمین مواد خام در ماوراء دریاها چشم‌پوشی کند. بنابراین کسی که بتواند بر دریاها حکمرانی کند قادر به انجام هر کاری است و می‌تواند به راحتی کالا و مواد خام موردنیاز را جابجا کند. (ابراهیمی و همکار، ۱۳۹۴: ۴) هر کس اقیانوس هند را کنترل کند، بر آسیا تسلط می‌یابد. در

قرن بیست و یکم، این اقیانوس کلید هفت دریا است و سرنوشت جهان در آبهای این اقیانوس رقم می‌خورد. (احمدی و همکار، ۱۳۹۴: ۴)

نظریه قدرت دریایی ریچموند^۱

بعد از ماهان صاحب‌نظران دیگری نیز به بحث قدرت دریایی و مبانی آن پرداختند. «هربرت ریچموند» از جمله افسران نیروی دریایی انگلستان بود که ضمن بررسی نظریه ماهان، موارد جدیدی را به عوامل شش‌گانه وی اضافه کرد. این موارد عبارت‌اند از ابزار جنگ، پایگاه‌ها و سرزمین‌های ماوراء بحار و ناوگان تجاری، که در جدول زیر به‌انها اشاره شده است. (حافظ نیا و کاویانی‌راد، ۱۳۸۸: ۲۰۶).

جدول (۱) مرور عوامل شش‌گانه نظریه ماهان و عوامل ۹ گانه ریچموند

مبانی نظریه ماهان	مبانی نظریه ریچموند
موقعیت جغرافیایی کشور	موقعیت جغرافیایی کشور
وضع طبیعی ساحل	وضع طبیعی ساحل
گسترش ساحل	گسترش ساحل
اندازه جمعیت	اندازه جمعیت
ویژگی‌های ملی	ویژگی‌های ملی
وضع سیاسی دولت	وضع سیاسی دولت
	ابزار جنگ
	پایگاه‌های دریایی و مستعمرات
	ناوگان تجاری

ریچموند نیز مانند ماهان معتقد بود که هیچ نیروی جنگنده‌ای نمی‌تواند بدون وجود پایگاه‌هایی در خارج عمل کند، اما تأکید می‌کند که فقدان پایگاه را می‌توان با وجود متحدی که بنادر کافی در نقاط مناسب دارد، جبران کرد. گفته می‌شود که وجود پایگاه برای عملیات دریایی، به دلایل لجستیکی و استراتژیک اجتناب‌ناپذیر است. از پایگاه برای سوخت‌گیری، تعمیر و حفظ ناوگان و نگهداشتن ناوگان در نزدیک راه‌های مهم ارتباطی استفاده می‌شود. داشتن پایگاه‌های استراتژیک، یعنی مواضع نزدیک به آب‌هایی که کشتی‌ها در آن به هم نزدیک می‌شوند یا از طریق آن انتقال نیروی رزمی صورت می‌گیرد و یا پشتیبانی می‌شود، تا حد زیادی حفظ و اعمال قدرت دریایی را تسهیل می‌کند. (بیلیس و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۲)

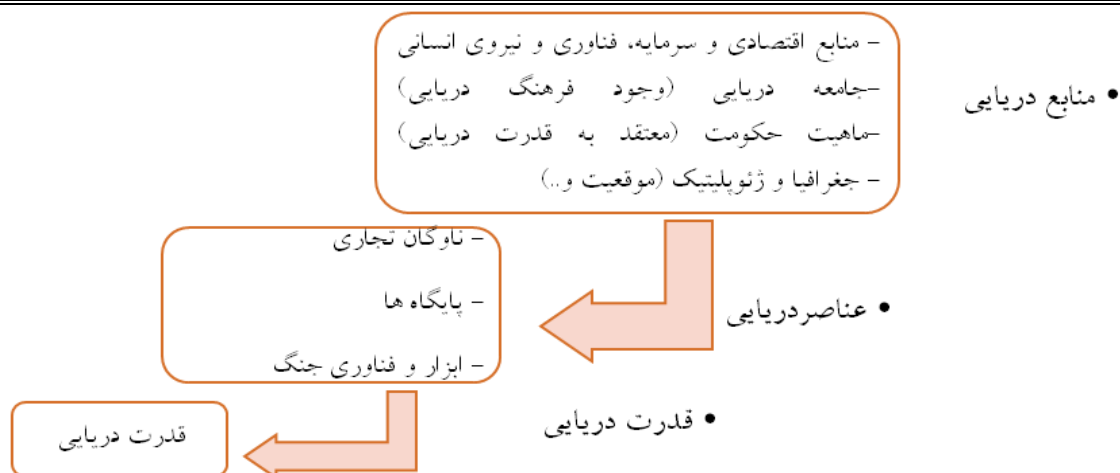
نظریه قدرت دریایی جفری تیل

از دیگر صاحب‌نظران موضوع قدرت دریایی، «جفری تیل»^۲ است. وی کتابی تحت عنوان «استراتژی دریایی و عصر هسته‌ای»^۳ نگاشته است که در آن علاوه بر ژئوپلیتیک، ماهیت حکومت و ناوگان تجاری را نیز در افزایش قدرت دریایی مهم می‌داند. (زرقانی، ۱۳۹۱: ۵۶۵) وی مسیر توسعه قدرت دریایی را به شکل زیر ترسیم می‌کند:

1 Sir Herbert Richmond

2 Geoffrey Till

3 Maritime Strategy and the Nuclear Age

شکل (۱) ساختار قدرت دریایی از دیدگاه جفری تیل (منبع: تیل، ۱۹۸۴: ۱۳)

جفری تیل در کتاب دیگر خود با عنوان «قدرت دریایی؛ راهنمایی برای قرن بیست و یکم»^۱ بیان می‌کند: «واقع مطلب آن است که کشورهایی مانند پرتغال، هلند و انگلستان که جمعیت، منابع و جغرافیا محدودی دارند اگر توانسته‌اند به موفقیتی دست یابند، تنها به دلیل قدرت دریایی آن‌ها بوده است. در حقیقت تنها برخورداری از قدرت دریایی است که می‌تواند توضیح دهد چگونه کشور کوچکی مانند بریتانیا که نیروی زمینی ضعیفی داشته، توانست امپراطوری بزرگی ایجاد کرده و به هر نقطه‌ای که مایل بود، قدرت خود را اعمال نماید.» وی معتقد است که سلطه بریتانیا بر جهان بر مبنای برتری جمعیتی یا اندازه فعالیت تجاری آن نبود بلکه بر اساس، قدرت دریایی‌اش بود (تیل، ۱۹۸۴: ۱۸).

نظریات بومی در خصوص قدرت دریایی

مقام معظم رهبری در فرمایشات مکرر خود بر این موضوع تاکید داشته‌اند که در کشور ما در طول سالیان دراز، به مسئله دریا و دریانوردی بسیار بی‌احترامی و بی‌اهتمامی شده است. یعنی ما آن مردمی هستیم که وقتی در یک طرف مرزمان به آب رسیدیم متوقف شدیم! برخلاف ملت‌هایی که وقتی به آب رسیدند، آب برایشان با خشکی یکی بود، مثل انگلیسی‌ها! یعنی برایشان آب و خاک هیچ فرقی نداشته است. شما ببینید چه تفاوتی ایجاد می‌کند. وقتی که آب و خاک برای ملتی تفاوت نکند، پنج قرن، شش قرن، هفت قرن از ملت‌های دیگر جلوتر خواهد افتاد، یعنی به دریا که رسید، پایش را به دریا می‌گذارد و حرکت می‌کند!

در فرازی دیگر فرموده‌اند که این ساحل عظیم و طولانی بسیار حساس که ما در دریای عمان داریم در واقع یک گنج است و باید این را اعتراف کنیم که این را کشف نکرده بودیم. دریای عمان، ساحل دریای عمان و حضور در دریای عمان یک گنج است، یک ذخیره است. دریای عمان عقبه اساسی و تعیین کننده سرنوشت خلیج فارس است.

در جایی دیگر چنین بیان فرموده‌اند که ما هفتصد، هشتصد سال سابقه دریانوردی داریم. آن روزی که از بنادر خلیج فارس کشتی‌هایمان به اقصی نقاط آسیا می‌رفت، خیلی از کشورهایی که امروز در دریانوردی تبحر و شهرت پیدا کرده‌اند، اصلاً وجود قابل ذکری نداشتند. با این سابقه‌ای که داریم، ما چرا باید عقب بمانیم. در طول این قرن‌ها به ملت ما جفا شده. کی جفا کرده؟ خارجی‌ها جفا کرده‌اند؟ نه حکمرانان فاسد.

در حقیقت جمع‌بندی تدابیر معظم‌له نظریه‌ای را پایه‌گذاری می‌نماید که چارچوب آن احیای مجدد تمدن دریایی با اصلاح ساختارهای ژئوپلیتیکی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی را مورد مطالبه قرار می‌دهد. (راهبرد حماسه و دریا، ۱۳۹۶:

۴۲،۷۷،۱۱۲)

سردار سرلشکر رشید فرمانده قرارگاه مرکزی خاتم‌الانبیاء (ص) نیز، ضمن صحنه گذاشتن بر اهمیت ایجاد پایگاه دریایی، به چند نکته کلیدی دیگر نیز اشاره نموده‌اند، که به شرح زیر است:

دولت‌های سلطه‌گر عموماً از قدرت نظامی، سیاسی، اقتصادی و رسانه‌ای خود برای حفظ سلطه و ایجاد پایگاه استفاده می‌کنند، ولی با توجه به آنکه یکی از مولفه‌های قدرت‌ساز ج ا ایران، مولفه مردم‌مدارانه آن است، لذا در ایجاد پایگاه باید ترجیح بر این اساس قرار گیرد که احداث پایگاه را مبتنی بر رویه عزت‌مدارانه و حضور مردمی قرار دهیم (از روال عادی احداث پایگاه باید عدول کرد).

با توجه به دشمنی عیان قدرت‌های سلطه‌گر با ج ا ایران، لذا برای در امان ماندن پایگاه از آسیب این دشمنان، باید پایگاه را با ماهیت غیرآشکار (غیرنظامی) ایجاد نمود.

هدف کشورهای سلطه‌گر از ایجاد پایگاه، توسعه سلطه خود بر منطقه و افزایش وابستگی کشورهای ضعیف به ایشان است، حال آنکه تلاش ما در راستای توانمندسازی و استقلال بیشتر کشورهای آسیب‌پذیر است، در مقابله با چالش‌های پیش‌رو در ایجاد پایگاه، باید رویکرد اغناگرایی را پیشه کرد.

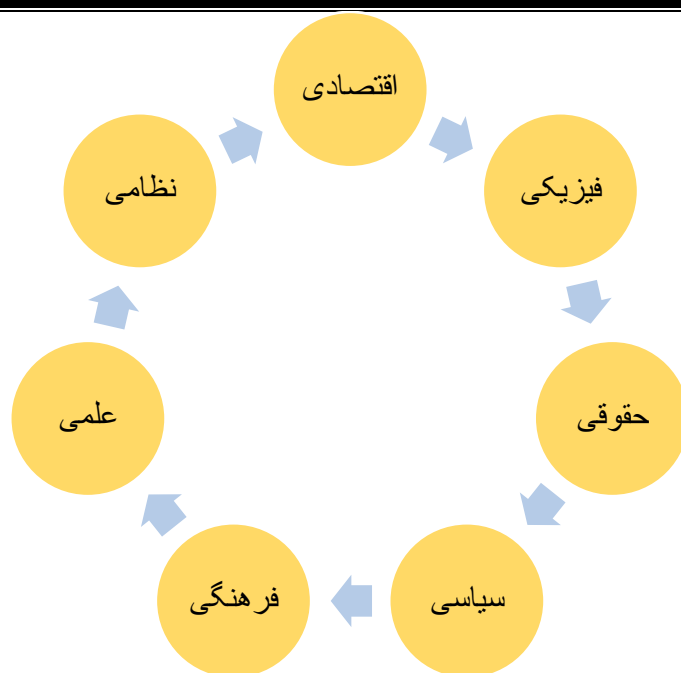
دکتر حافظ‌نیا یکی از اندیشمندان و صاحب‌نظران معاصر جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک ج ا ایران است، که منابع و سرچشمه‌های قدرت کشورها را مورد بررسی قرار داده است. به اعتقاد ایشان دریا و منابع قدرت‌آفرین آن نقش و اهمیت بسیار زیادی در شکل‌گیری قدرت ملی و بین‌المللی کشورها دارند. از نظر وی قدرت دریایی را می‌توان از مجموعه توانایی‌های یک ملت در استحصال منافع خویش از دریاها و اقیانوس‌ها با بکارگیری مناطق دریایی برای فعالیت‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی در زمان صلح یا جنگ به منظور نیل به مقاصد و اهداف ملی دانست. به عبارت دیگر قدرت دریایی در مفهومی دقیق‌تر فراتر از قدرت نظامی دریایی بوده و توانایی‌های یک ملت را در حمایت از اهداف سیاسی، اقتصادی و نظامی از طریق کنترل دریاها بیان می‌نماید. (حافظ‌نیا و دیگران، ۱۳۹۵: ۲۷۰)

داکترین دریایی انگلستان و مدل تلفیقی

کشور انگلستان در داکترین دریایی سال ۲۰۱۷ خود پنج معیار اقتصادی، فیزیکی، قانونی، سیاسی و نظامی را به‌عنوان معیارهای قدرت دریایی خود تعریف می‌کند ولی مطالعات محقق از سایر منابع گویای آن است که دو معیار دیگر که معیارهای علمی و فرهنگی هستند نیز در محیط دریایی ما زمینه‌ساز تسلط بر محیط دریایی خواهند بود و لذا مدلی تلفیقی از مطالعات داخلی و خارجی ارائه گردیده که صحت آن در ادامه مطالعات به آزمون گذاشته خواهد شد.

(شفیعی، ۱۳۹۷: ۲۳، ۳۶ و ۲۹۹)، (Joint Doctrine Publication 0-10, 2017: 12)

در ادامه به بررسی این مدل تلفیقی، و همچنین توضیح هرکدام از معیارهای مدل می‌پردازیم.

شکل (۲) معیارهای قدرت دریایی

معیار اقتصادی

اشاره به منابع وسیع قابل استفاده در دریا اعم از انواع جانداران به عنوان منبع غذای انسان‌ها گرفته تا انواع مواد معدنی و هیدروکربنی موجود در دریا، و همچنین ظرفیت تولید انرژی حاصل از موج، جزر و مد و باد، ظرفیت کشتیرانی، گردشگری و بسیاری از ظرفیت‌های دیگر دارد.

معیار فیزیکی

نیز به موارد زیر اشاره دارد: وسعت آب‌های کره زمین (که بیش از ۷۱٪ سطح کره زمین را پوشانیده و عامل بیش از ۹۰٪ از تغییرات اقلیمی کره خاکی است) و مسیرهای دریانوردی که برقرارکننده مسیرهای تعامل دریایی هستند، وسعت سواحل که فرصت استفاده از ظرفیت‌های دریایی را مهیا می‌کند، حساسیت جزایر، گذرگاه‌های آبی و تنگه‌ها که از اهمیت راهبردی در اقتصاد جهانی برخوردارند، محدوده آب‌های انحصاری اقتصادی و فلات قاره که ظرفیت‌های اقتصادی بزرگی را در اختیار کشور بهره‌بردار قرار می‌دهند.

معیار حقوقی (قانونی)

اشاره به قوانین بین‌المللی دارد که تعاملات دریایی در چارچوب آن قوانین شکل می‌پذیرد و کشورها نیز موظف به اجرای آن هستند. (دیدگاه محقق: بدیهی است که کشورهایی که از تاثیرگذاری بالاتری در مجامع جهانی برخوردار هستند، در تصویب جانبدارانه قوانین اعمال نفوذ می‌کنند و به عبارتی قوانینی را تصویب می‌کنند که زمینه بهره‌برداری مناسب‌تر آنها از دریا را در لوای قانونی فراهم آورد).

معیار سیاسی

به این اشاره دارد که سلطه ملی به محیط دریا یک اقدام سیاسی بوده که برخی تبعات اقتصادی را نیز در پی داشته است. بسیاری از کشورها، به‌ویژه در محدوده جزایر کوچک خود، محیط دریایی خود را با تکیه بر نیروهای گارد ساحلی محافظت می‌کنند که این رفتار به افزایش اختلافات بین مرزی انجامیده و آزادی نوابری را تحت‌الشعاع قرار

خواهد داد. معیار سیاسی قدرت دریایی مانع از ایجاد محدودیت در دریاها باز شده و آزادی دریانوردی در دریای باز را پشتیبانی می‌کند. این معیار همچنین از یک بازوی دیپلماتیک نیز برخوردار است. دولت‌ها و مردم دریا را به‌عنوان محلی برای تعامل با یکدیگر در طول قرن‌های متمادی استفاده کرده‌اند. ارتباطات دریایی دو یا چندجانبه هنوز هم یک عامل مرسوم در روابط بین‌الملل هستند که منافع بلند مدتی را نیز به دنبال دارند. دولت‌ها از آزادی حضور در اقیانوس‌ها به‌عنوان مجرای برای برقراری ارتباطات، تحکیم روابط و یاری‌رسانی و همچنین اطمینان‌سازی برای دولت‌های هم‌فکر خود استفاده می‌کنند.

معیار فرهنگی

بنا به تعبیر شهید مطهری، مجموعه‌ی اندوخته‌های معنوی، فکری، روحی، عقلی، اخلاقی، اجتماعی یک قوم است که رفتار آن قوم را جهت می‌دهد. فرهنگ یک ارتباط اندام‌واره و انگیزشی با سایر ابعاد قدرت به‌ویژه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی دارد. بر اساس رویکرد سیستمی بین فرهنگ و قدرت رابطه تأثیر و تأثر است. فرهنگ به صورت ذاتی بر اقتصاد، سیاست و تمامی عرصه‌های اجتماع تأثیر می‌گذارد.

از آنجایی که فرهنگ محصول تعامل اجتماعی است، بخشی از جهان اجتماعی به شمار می‌آید و بر این اساس با خطوط فهم قدرت که در فضای اجتماعی حاکم است در رابطه قرار دارد. قدرت و فرهنگ به نحو غیر قابل تفکیکی با هم مرتبط هستند و تجزیه و تحلیل فرهنگ نباید از سیاست و روابط مبتنی بر قدرت جدا شوند و به همین جهت است که موضوع فرهنگ یک مسأله جدی حکومتی بوده و لازم است راه‌هایی که فرهنگ از طریق آنها با قدرت مربوط می‌شود در جزئی‌ترین شکل خود مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. ترسیم چنین ارتباطی مستلزم ارائه الگویی است که در آن چگونگی تقدم و تقادم ابعاد جامعه با یکدیگر طراحی شده باشند. (فرامرزی، ۱۳۹۲: ۷۹)

معیار علمی

محیط دریا، به محیط دریا که سرشار از ظرفیت آزاد و فرصت است اشاره دارد، که تنها با شناخت کامل این محیط و کسب دانش و کشف ناشناخته‌ها با تکیه بر انجام تحقیق و پژوهش است که می‌توان برابر وعده قرآن کریم در آیه ۱۲ سوره جاثیه آنرا به تسخیر درآورد. بررسی‌ها نشان می‌دهند که تنها جوامعی توانسته‌اند ظرفیت‌های دریا را مورد بهره‌برداری قرار دهند که از دو مولفه دانش و تجربه در حوزه دریا برخوردار باشند. سابقه تاریخی کشور ما نیز نشان می‌دهد که در دوره‌هایی از تاریخ که حکومت‌ها حامی بهره‌برداری از ظرفیت‌های دریا بوده‌اند، دولت مرکزی از ثبات و پایداری بیشتری در مقایسه با سایر اعصار برخوردار بوده است. در حقیقت با تقویت معیار علمی، زمینه بارور ساختن توان بهره‌برداری از ظرفیت‌های دریا مهیا گردیده و منافع زیادی در حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، امنیتی و اقتصادی نصیب کشور خواهد شد. (سیاری و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۹۶)

معیار نظامی

دریایی که دارای قدمتی بیش از ۲۵۰۰ سال در عرصه تاریخ است و قدرت خود را از نیروهای دریایی اخذ می‌کند، به این اشاره دارد که امروزه بالغ بر ۱۵۰ نیرو در سراسر دنیا هستند که طیفی از ابرقدرت‌ها تا نیروهای پلیسی ساحلی را در بر می‌گیرند. توجه به این نکته مهم است که حتی یک نیروی کوچک دریایی یا یک بازیگر غیردولتی می‌تواند تهدیدی جدی به‌ویژه در زمینه محدودسازی دسترسی به تنگه‌های راهبردی با استفاده از موشک‌های زمین پایه و یا با تکیه بر قابلیت‌هایی منجمله مین‌ریزی در دریا (که به سادگی در دسترس بوده و نسبتاً ارزان نیز هستند) باشد.

دولت‌ها یا سایر بازیگران ممکن است به دنبال بهره‌برداری از دریا به منظور تحقق خواسته‌های خویش با ترغیب، تحذیر، و در صورت نیاز وادار کردن طرف مقابل باشند. به‌طور مشابه نیروهای دریایی می‌توانند با اطمینان‌بخشی به هم‌پیمانان خود از طریق حضور نظامی، بازویی موثر برای جلوگیری از بحران به حساب آیند. نیروهای دریایی همچنین می‌توانند در عملیات مبارزه با بلایای طبیعی و ارائه خدمات انسان‌دوستانه حضور یابند، که البته منفعتی مضاعف را در ساخت روابط سیاسی و

تاثیرگذار در ابعاد جهانی، در پی خواهد داشت. از این رو بسیاری از دولت‌ها امید به توسعه قدرت دریایی با تجهیز خود به ناوها و زیردریایی‌های پیشرفته و افزایش ظرفیت‌های حضور فرامرزی در کنار ظرفیت سازی ساحلی برای ایجاد بازدارندگی دارند.

یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آن‌ها

براساس مطالعات انجام شده، محقق توانسته است در مجموع ۸ بعد و ۴۵ مولفه را شناسایی کند که متناظر با ابعاد مندرج در جدول ۲ بوده و فارغ از اینکه کشور ایجاد کننده پایگاه و کشور مقصد چه کشورهایی باشند، عواملی حایز اهمیت برای ایجاد پایگاه به حساب می‌آیند. این ابعاد و مولفه‌ها در تجزیه و تحلیل داده‌ها مورد سنجش قرار می‌گیرند.

جدول (۲) ابعاد و مولفه‌های ایجاد پایگاه دریایی

ابعاد ایجاد پایگاه دریایی	مولفه‌های متناظر هر بعد
ژئوپلیتیکی	بهره برداری از ظرفیت ایجاد پایگاه در توسعه روابط سیاسی وجود سایر عوامل ژئوپلیتیکی پایدار میان ج ا ایران و کشور میزبان (منظور عواملی است که زمینه‌ساز حضور-چه بلندمدت یا چه کوتاه‌مدت - خواهد بود) اهمیت منطقه غرب اقیانوس هند اهمیت طراحی الگوی راهبردی ایجاد پایگاه‌های دریایی پیچیدگی‌های توافق با کشور میزبان جهت احداث پایگاه (با توجه به فشارهای قدرت‌های سلطه‌گر) نقش عوامل جغرافیایی در توسعه روابط بین‌الملل و تعاملات سیاسی جهت ایجاد پایگاه دریایی
ژئواستراتژیکی	قرار گرفتن پایگاه در نقاط گلوگاهی رعایت ملاحظات زمین در تعیین موقعیت پایگاه برخورداری پایگاه از ظرفیت پدافند غیرعامل رعایت اختفای پایگاه (ترجیحا با ماهیت غیر آشکار) اهمیت حرکت گام به گام در اجرای الگو (با توجه به محدودیت‌های ناشی از فشار قدرت‌ها) نقش عوامل محیط جغرافیایی در ایجاد پایگاه دریایی جهت گسترش حضور دریایی محدودیت‌های ناشی از نظام سلطه
دفاعی - امنیتی	تسهیل کننده حضور فرامرزی ج ا ایران ایجاد بازدارندگی دفاعی - امنیتی بر مبنای افزایش عمق راهبردی ج ا ایران اعمال نفوذ و سلطه دریایی توجه به اصول حفاظت فیزیکی ایجاد ائتلاف دفاعی یا دست‌یابی به پیمان‌های دفاعی - امنیتی چالش‌های مربوط به تامین امنیت پایگاه
سیاسی	ایجاد وابستگی سیاسی به ج ا ایران در کشور میزبان تکیه بر دیپلماسی دفاعی از طریق مشارکت فعال در رویدادهای دریایی احیای تمدن دریایی ائتلاف سازی در بعد سیاسی فشار سیاسی قدرت‌های سلطه‌گر بر کشور هدف در برابر ایجاد پایگاه
فرهنگی - اجتماعی	تقارب فرهنگی ناشی از اعتقادات مذهبی مشترک انتقال فرهنگ اسلامی - ایرانی کاهش مقاومت‌های محیطی، منطقه‌ای و بین‌المللی ناشی از حضور در کشور میزبان تقویت حس عزت‌مداری و تعامل متقابل با کشور میزبان توجه به الزامات زیست‌محیطی

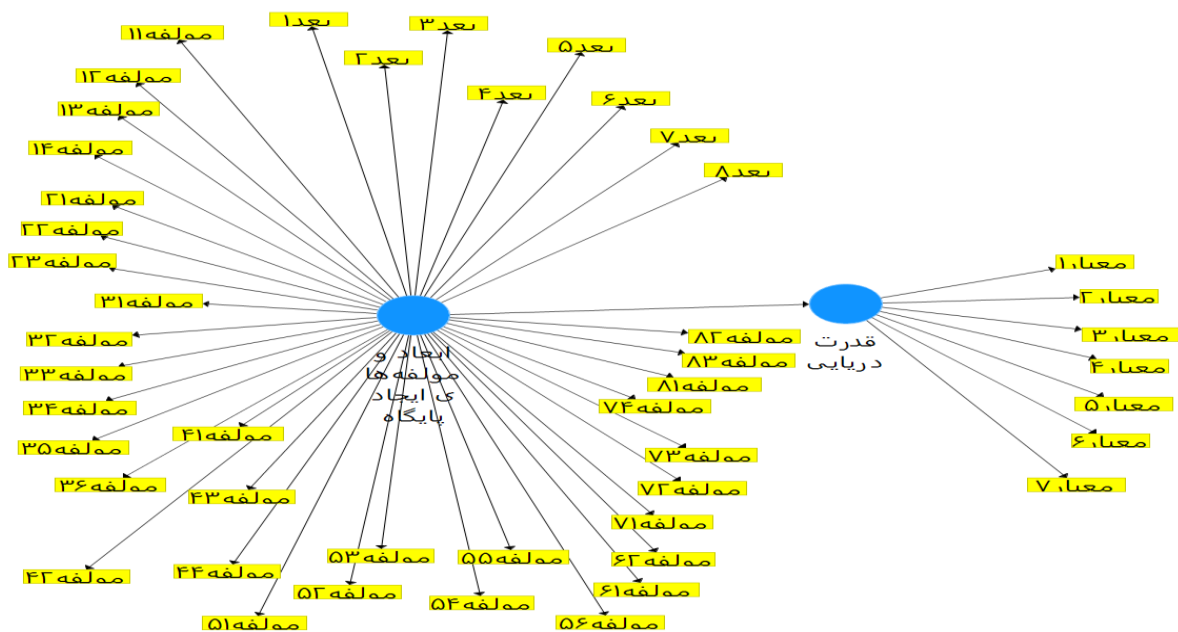
<p>ارایه خدمات انسان دوستانه به مردم کشور میزبان نقش محور مقاومت در افزایش عمق راهبردی در دریا مخالفت‌های بومی با ایجاد پایگاه ج ا ایران در خاک کشور میزبان</p>	
<p>تبادل دانش و فناوری دریایی در راستای نیل به پیشرفت دریامحور تبادل دانش و تجربه در سایر حوزه‌های مورد علاقه (منظور حوزه‌هایی است که غیردریایی هستند ولی بر محیط دریا اثرگذارند)</p>	<p>علمی - فناوری</p>
<p>تامین امنیت خطوط کشتیرانی تجاری محافظت از منافع برون مرزی توجه پذیر بودن هزینه ایجاد پایگاه مشارکت در پروژه‌های سرمایه‌گذاری کشور میزبان هزینه‌های بالای مورد نیاز جهت احداث پایگاه</p>	<p>تجاری - اقتصادی</p>
<p>ایفای نقش پایگاه مقدم پشتیبانی استفاده از ظرفیت پایگاه جهت نیل به پیشرفت در تبادل ناوگروه‌ها ارایه خدمات مستشاری به کشور میزبان و دیگر کشورهای منطقه استقرار محدودیت‌های ایجاد شده توسط قدرت‌های فرامنطقه‌ای جهت پشتیبانی از پایگاه محدودیت‌های ایجاد شده توسط کشور میزبان جهت بهره‌برداری از پایگاه کارشکنی نظام سلطه در پشتیبانی از پایگاه</p>	<p>آباد و پشتیبانی</p>

این پژوهش درصدد است تا تاثیر ایجاد پایگاه دریایی بر افزایش قدرت دریایی را نیز ارزیابی نماید. از این جهت باتوجه با مطالعات انجام شده، محقق توانسته است ۷ معیار را برابر جدول ۳ شناسایی کند، که بدون توجه به آنکه در کدام کشور مورد مطالعه قرار گرفته‌اند، معیارهایی حایز اهمیت در افزایش قدرت دریایی به حساب می‌آیند. این معیارها در تجزیه و تحلیل داده‌ها مورد سنجش قرار می‌گیرند..

جدول (۳) معیارهای تاثیرگذار بر افزایش قدرت دریایی

معیارهای افزایش قدرت دریایی	اقتصاددفاعی	سیاست دفاعی	فرهنگ دفاعی	علم دفاعی	امنیت دفاعی	جغرافیایی دفاعی	حقوق دفاعی
-----------------------------	-------------	-------------	-------------	-----------	-------------	-----------------	------------

باتوجه به ابعاد، مولفه‌ها و معیارهای به دست آمده، محقق درصدد است تا تجزیه و تحلیل این داده‌ها را در چارچوب مدل مفهومی مندرج در شکل ۳ انجام دهد.

شکل (۳) مدل مفهومی ابعاد، مؤلفه‌ها و معیارهای تحقیق

تجزیه و تحلیل توصیفی داده‌ها

تجزیه و تحلیل توصیفی داده‌ها (شامل ابعاد، مؤلفه‌ها و معیارهای پژوهش) با کمک نرم‌افزار SPSS انجام پذیرفته و شاخص‌هایی از جمله میانگین، میانه، انحراف معیار^۱، کشیدگی اصلاح شده^۲ و چولگی^۳ محاسبه گردیده‌اند که نتیجه آن در جدول ۴ درج گردیده است.

جدول (۴) نتیجه تجزیه و تحلیل توصیفی داده‌های تحقیق

متغیرها	No.	Missing	Mean	Median	Min	Max	Standard Deviation	Excess Kurtosis	Skewness
بعد ۱	1	0	4.551	5.000	3.000	5.000	0.608	0.125	-1.044
بعد ۲	2	0	4.490	5.000	2.000	5.000	0.674	2.433	-1.407
بعد ۳	3	0	4.510	5.000	3.000	5.000	0.703	-0.069	-1.126
بعد ۴	4	0	4.224	4.000	2.000	5.000	0.763	-0.022	-0.700
بعد ۵	5	0	3.327	3.000	1.000	5.000	0.998	-0.664	-0.074
بعد ۶	6	0	3.347	3.000	1.000	5.000	1.060	-0.521	-0.113
بعد ۷	7	0	4.041	4.000	2.000	5.000	0.856	-0.036	-0.685
بعد ۸	8	0	4.327	4.000	3.000	5.000	0.682	-0.749	-0.533
معیار ۱	9	0	4.184	4.000	2.000	5.000	0.774	-0.235	-0.612
معیار ۲	10	0	4.347	4.000	3.000	5.000	0.624	-0.613	-0.426
معیار ۳	11	0	3.469	3.000	2.000	5.000	0.971	-0.938	0.158
معیار ۴	12	0	3.490	4.000	1.000	5.000	1.145	-0.823	-0.311
معیار ۵	13	0	4.714	5.000	3.000	5.000	0.571	2.804	-1.935

^۱ Standard Deviation - نشان می‌دهد داده‌ها چه مقدار از مقدار متوسط فاصله دارند -

^۲ Kurtosis Excess - میزان قله‌ای بودن یا مسطح بودن یک توزیع احتمالی یا بلندی توزیع یک متغیر نسبت به توزیع نرمال را نشان می‌دهد -

^۳ Skewness - نشان‌دهنده تمایل به راست یا چپ در توزیع یک متغیر نسبت به توزیع نرمال است -

-1.534	5.568	0.738	5.000	1.000	4.000	4.163	0	14	معیار ۶
-0.267	-0.074	0.929	5.000	1.000	4.000	3.510	0	15	معیار ۷
-1.515	0.307	0.403	5.000	4.000	5.000	4.796	0	16	مؤلفه ۱۱
-1.276	1.703	0.702	5.000	2.000	5.000	4.449	0	17	مؤلفه ۱۲
-1.447	2.338	0.754	5.000	2.000	5.000	4.408	0	18	مؤلفه ۱۳
-0.540	-0.793	1.131	5.000	1.000	4.000	3.837	0	19	مؤلفه ۱۴
-0.625	0.040	0.747	5.000	2.000	4.000	4.184	0	22	مؤلفه ۲۱
-1.667	1.827	0.585	5.000	3.000	5.000	4.673	0	23	مؤلفه ۲۲
-1.248	2.269	0.863	5.000	1.000	4.000	4.224	0	24	مؤلفه ۲۳
-1.231	0.505	0.511	5.000	3.000	5.000	4.673	0	29	مؤلفه ۳۱
-2.048	5.173	0.629	5.000	2.000	5.000	4.633	0	30	مؤلفه ۳۲
-1.487	1.792	0.732	5.000	2.000	5.000	4.510	0	31	مؤلفه ۳۳
-2.300	6.308	0.619	5.000	2.000	5.000	4.673	0	32	مؤلفه ۳۴
-0.640	0.050	0.804	5.000	2.000	4.000	4.082	0	33	مؤلفه ۳۵
-0.780	-0.477	0.670	5.000	3.000	5.000	4.429	0	34	مؤلفه ۳۶
-0.758	0.687	0.919	5.000	1.000	4.000	3.816	0	36	مؤلفه ۴۱
-0.763	-0.403	0.641	5.000	3.000	5.000	4.449	0	37	مؤلفه ۴۲
-0.654	-0.018	0.867	5.000	2.000	4.000	3.939	0	38	مؤلفه ۴۳
-1.144	1.243	0.941	5.000	1.000	4.000	4.184	0	39	مؤلفه ۴۴
-0.683	-0.026	1.010	5.000	1.000	4.000	3.857	0	41	مؤلفه ۵۱
-0.675	0.214	0.969	5.000	1.000	4.000	3.857	0	42	مؤلفه ۵۲

مولفه ۵۳	43	0	3.837	4.000	1.000	5.000	0.865	1.623	-1.034
مولفه ۵۴	44	0	3.918	4.000	1.000	5.000	0.877	1.496	-0.960
مولفه ۵۵	45	0	3.796	4.000	1.000	5.000	0.968	1.196	-0.961
مولفه ۵۶	46	0	4.082	4.000	2.000	5.000	0.853	-0.460	-0.568
مولفه ۶۱	49	0	3.878	4.000	1.000	5.000	0.848	1.420	-0.792
مولفه ۶۲	50	0	3.673	4.000	1.000	5.000	0.890	0.519	-0.548
مولفه ۷۱	51	0	4.694	5.000	4.000	5.000	0.461	-1.301	-0.868
مولفه ۷۲	52	0	4.408	4.000	3.000	5.000	0.636	-0.535	-0.623
مولفه ۷۳	53	0	4.163	4.000	2.000	5.000	0.865	0.298	-0.916
مولفه ۷۴	54	0	3.857	4.000	1.000	5.000	1.030	-0.047	-0.743
مولفه ۸۱	56	0	4.592	5.000	3.000	5.000	0.603	0.542	-1.230
مولفه ۸۲	57	0	4.633	5.000	3.000	5.000	0.523	-0.086	-1.005
مولفه ۸۳	58	0	4.143	4.000	2.000	5.000	0.782	0.525	-0.791

در محاسبات انجام شده، نتیجه حاصله بدین شرح است که:

انحراف معیار ۹۱/۶۷٪ از داده‌ها در محدوده ۱- تا ۱+ قرار دارند و تمامی داده‌ها نیز در محدوده ۲- تا ۲+ قرار دارند، لذا می‌توان گفت که تمامی داده‌ها قابل اتکا هستند.

آنگونه که از جدول بالا مشخص است، شاخص کشیدگی در تمامی متغیرها غیر از معیار ۶ و مولفه‌های ۳۲ و ۳۴، که بزرگتر از ۳ بوده و خارج از محدوده تعریف شده قرار گرفته است، در محدوده تعریف شده قرار دارد.

آنگونه که از جدول بالا مشخص است، چولگی در مولفه‌های: ۳۲ و ۳۴ کوچکتر از ۲- و مردود بوده، و در متغیرهای: ابعاد ۱، ۲، ۳؛ معیارهای ۵ و ۶ و مولفه‌های ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۲۲، ۲۳، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۴۴، ۵۳، ۸۱ و ۸۲؛ کوچکتر از ۱- بوده و لازم است با تلفیق نتایج بخش بعد، مورد ارزیابی قرار گیرند.

تجزیه و تحلیل عاملی داده‌ها

یافته‌های تحقیق که برگرفته از مطالعه دکترین دریایی انگلستان به‌عنوان یکی از سابقه‌دارترین قدرت‌های دریایی جهان معاصر و همچنین مطالعه نظریه‌های قدرت دریایی و مصاحبه با خبرگان و صاحب‌نظران امور دریایی است، حاکی از آن است که:

منطقه اقیانوس هند یکی از حساس‌ترین مناطق آبی دنیا است، تسلط بر اقیانوس هند، از دیرباز مورد توجه قدرت‌های استعماری بوده است، علاوه بر مولفه نظامی، مولفه‌های دیگری منجمله اقتصادی، جغرافیایی، حقوقی، سیاسی، فرهنگی و علمی، در تبدیل جمهوری اسلامی ایران به قدرت دریایی تاثیرگذارند، قدرت دریایی یکی از برجسته‌ترین مزیت‌های رقابتی در عصر حاضر محسوب می‌شود، در کشور ما در ادوار گذشته به دریا و دریانوردی بی‌توجهی شده و هنوز نتوانسته‌ایم از گنجی که در اختیار داریم، به‌درستی استفاده نماییم،

به‌منظور جبران عقب‌ماندگی طولانی در بهره‌برداری از منافع دریا، باید با تکیه بر علم و دانش، تلاش و همت مضاعف و همکاری تمامی دستگاه‌های ذیربط، این ضعف را برطرف نمود،

ایجاد پایگاه دریایی زمینه‌ساز حضور دوربرد نیروهای دریایی در آب‌های دوردست گردیده و ضمن زمینه‌سازی جهت افزایش حضور در آب‌های اقیانوس اطلس، تاثیر مستقیمی بر افزایش قدرت دریایی جمهوری اسلامی ایران دارد.

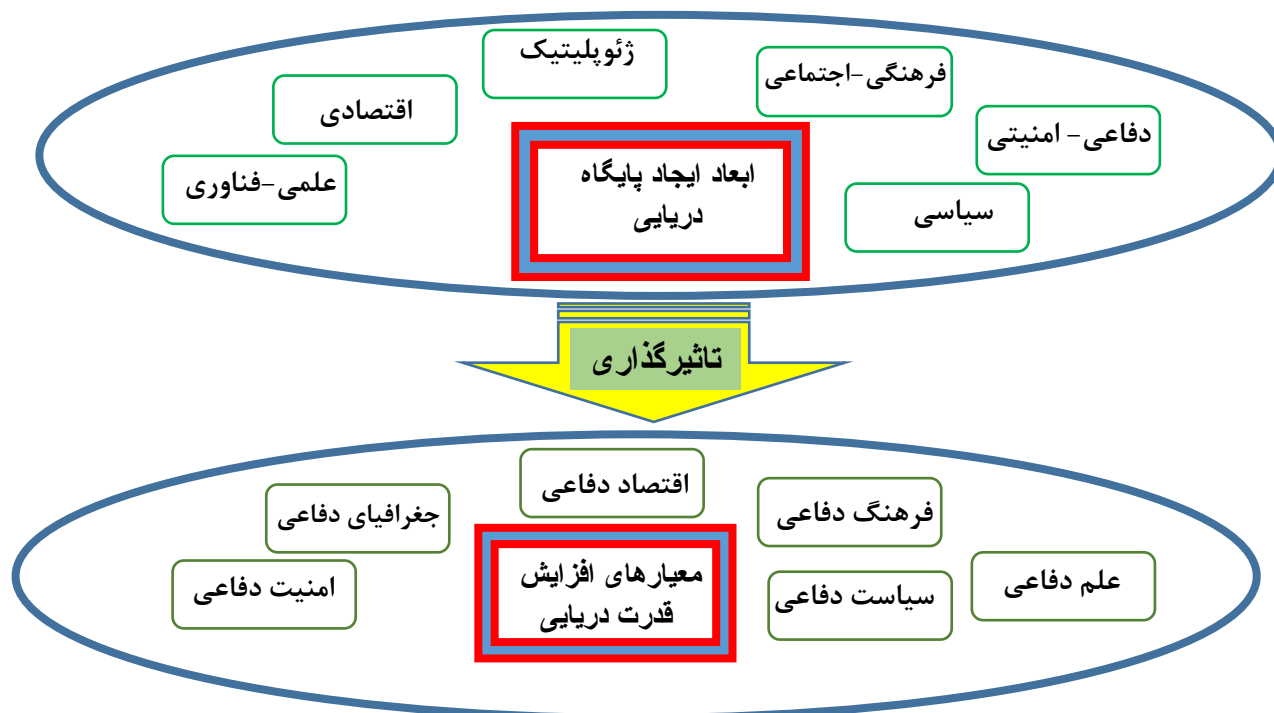
محقق باتکیه بر یافته‌های بالا، برای ایجاد پایگاه دریایی هشت بعد و برای هر کدام از ابعاد، تعدادی مولفه متناظر را شناسایی نموده، و برای افزایش قدرت دریایی ناشی از ایجاد پایگاه نیز هفت معیار را تعیین نموده که با روش تجزیه و تحلیل عاملی با استفاده از نرم‌افزار Smart PLS این ابعاد، مولفه‌ها و معیارها را مورد ارزیابی قرار داده است. نتیجه حاصل از این ارزیابی حاکی از آن است که ابعاد ۲ و ۸ و مولفه‌های ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۳۳، ۴۱ و ۵۶ و معیار ۷ قابل اتکا نبود و مردود هستند. متغیرهای حذف شده، در جدول ۵ درج گردیده است.

جدول (۵) خلاصه وضعیت متغیرهای حذف شده

ردیف	متغیر مشاهده‌پذیر	متغیر پنهان متصل	دلیل حذف متغیر مشاهده‌پذیر
۱	بعد ۲- بعد ژئواستراتژیکی	ابعاد و مولفه‌های ایجاد پایگاه دریایی	روایی نامعتبر
۲	بعد ۸- بعد آمادوپشتیبانی	ابعاد و مولفه‌های ایجاد پایگاه دریایی	روایی نامعتبر
۳	معیار ۷- حقوق دفاعی	قدرت دریایی	نامعتبر بودن آماره تی بی کیفیت ساختن مدل اندازه‌گیری پایین بودن شاخص افزونگی
۴	مولفه ۱۱- بهره‌برداری از ظرفیت ایجاد پایگاه در توسعه روابط سیاسی	ابعاد و مولفه‌های ایجاد پایگاه دریایی	خارج از محدوده بودن چولگی روایی نامعتبر
۵	مولفه ۱۲- وجود روابط سیاسی پایدار و ترجیحا نزدیک میان ج‌ایران و کشور میزبان	ابعاد و مولفه‌های ایجاد پایگاه دریایی	خارج از محدوده بودن چولگی پایایی (بارهای عاملی) نامعتبر نامعتبر بودن روایی و آماره تی
۶	مولفه ۱۳- وجود سایر عوامل ژئوپلیتیکی پایدار میان ج‌ایران و کشور میزبان	ابعاد و مولفه‌های ایجاد پایگاه دریایی	خارج از محدوده بودن چولگی پایایی (بارهای عاملی) نامعتبر نامعتبر بودن روایی و آماره تی
۷	مولفه ۱۴- اهمیت منطقه غرب اقیانوس هند	ابعاد و مولفه‌های ایجاد پایگاه دریایی	پایایی (بارهای عاملی) نامعتبر

۸	مولفه ۳۳- اعمال نفوذ و سیادت دریایی	ابعاد و مولفه‌های ایجاد پایگاه دریایی	خارج از محدوده بودن چولگی پایایی (بارهای عاملی) نامعتبر
۹	مولفه ۴۱- ایجاد وابستگی سیاسی به ج.ا.ایران در کشور میزبان	ابعاد و مولفه‌های ایجاد پایگاه دریایی	پایایی (بارهای عاملی) نامعتبر نامعتبر بودن آماره تی
۱۰	مولفه ۵۶- ارایه خدمات انسان‌دوستانه به مردم کشور میزبان	ابعاد و مولفه‌های ایجاد پایگاه دریایی	روایی نامعتبر

محقق بر اساس نتیجه حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها پس از توزیع ثانویه پرسشنامه، در راستای نمایش مفهوم تر ابعاد و معیارهای ذکر شده در این بخش، الگویی مفهومی ترسیم نموده تا روابط بین این عوامل، به صورت ترسیمی نمایش داده شوند. این الگو در شکل ۴ نمایش داده شده است.

شکل (۴) الگوی مفهومی تاثیر ایجاد پایگاه دریایی بر افزایش قدرت دریایی جمهوری اسلامی ایران

بحث و نتیجه‌گیری

سوال اصلی در این تحقیق به این موضوع می‌پردازد که آیا جمهوری اسلامی ایران با تکیه بر اثرات ناشی از ایجاد پایگاه دریایی برون‌مرزی، قادر به افزایش قدرت دریایی خود است؟ در کنار سوال اصلی، سوال‌های فرعی نیز به این موارد اشاره دارند: دیدگاه نظریه‌پردازان در خصوص قدرت دریایی چگونه است؟ مولفه‌سازی قدرت دریایی در داکترین دریای انگلستان چگونه است؟ محقق در پاسخگویی به سوال‌ها به این نتیجه دست یافته که: منطقه اقیانوس هند، منطقه‌ای دارای اهمیت ژئوپلیتیکی بوده و مورد توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای جهت احداث پایگاه است، جمهوری اسلامی ایران قادر است با رعایت ملاحظات و در پوشش فعالیت‌های اقتصادی، پایگاه دریایی خود را در یکی از کشورهای غرب اقیانوس هند ایجاد نماید،

ایجاد پایگاه دریایی در غرب اقیانوس هند، رویکردهای راهبردی نظام برای تولید قدرت دریایی را پشتیبانی کرده و ضمن توسعه عمق راهبردی، اقتدار دریایی ج.ا.ایران را (به‌ویژه در زمینه حضور در آب‌های اقیانوس اطلس) افزایش می‌دهد. در نهایت محقق باتکیه بر مطالعات انجام شده و تجزیه و تحلیل نتایج، به این نتیجه دست یافته که عواملی که به دنبال ایجاد پایگاه دریایی و متناسب با موقعیت جمهوری اسلامی ایران باید مورد توجه قرار گیرند تا زمینه‌ساز تبدیل ما به یک قدرت دریایی باشند، عبارتند از:

عامل امنیتی (نظامی)،

عامل اقتصادی،

عامل فیزیکی (جغرافیایی)،

عامل سیاسی،

عامل علمی،

عامل فرهنگی.

محقق این برداشت خود در خصوص عوامل موثر بر تبدیل ج.ا.ایران به قدرت دریایی را در مصاحبه‌ها و پرسشنامه تنظیمی مورد ارزیابی قرار داده است، که نتیجه حاصله به شرح زیر است:

عوامل امنیتی و فیزیکی با درجه اهمیت خیلی زیاد، و عوامل اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و علمی با درجه اهمیت زیاد؛ بر تبدیل شدن جمهوری اسلامی ایران به قدرت دریایی تاثیرگذارند.

۲-۴- پیشنهادها

باتوجه به نتایج به دست آمده مبنی بر اینکه عوامل امنیتی و فیزیکی با درجه اهمیت خیلی زیاد، و عوامل اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، علمی و قانونی با درجه اهمیت زیاد؛ بر تبدیل شدن جمهوری اسلامی ایران به قدرت دریایی تاثیرگذارند، لازم است دستاوردهایی از ایجاد پایگاه دریایی را که منجر به تقویت عوامل فیزیکی و امنیتی می‌شوند را در اولویت نخست، و آن دستاوردهایی را که منجر به تقویت عوامل اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، علمی و قانونی (حقوقی) می‌شوند، را در اولویت بعدی مورد توجه قرار داد. پیشنهادهایی که بدین منظور می‌توانند ما را در این مسیر هدایت نمایند عبارتند از:

تنظیم دستورکار اجرایی با همکاری وزارت امور خارجه برای اجرائی ساختن حضور در کشورهای همسوس، با محوریت ستادکل نیروهای مسلح

اعزام ناوگروه‌های نظامی جهت عادی‌سازی حضور در دریا و بنادر کشورهای همسوس، با محوریت نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران

زمینه‌سازی جهت تقویت حضور نظامی در کشورهای همسوس، در پوشش فعالیت اقتصادی، با محوریت ستادکل نیروهای مسلح تقویت تعاملات فرهنگی و علمی بین ج.ا.ایران و کشورهای همسوس، با محوریت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری

تقویت اشرافیت حقوقی به قوانین و مقررات دریایی بین الملل به منظور جلوگیری از سوءاستفاده دول بیگانه از خلاء موجود در این قوانین با محوریت نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران

منابع

ابراهیمی فر، طاهره؛ هدایتی، سیدامیر سعید (۱۳۹۳)، تأثیر مناسبات فزاینده سیاسی - اقتصادی هند و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس بر توسعه اقتصادی این کشورها، علوم سیاسی دانشگاه آزاد کرج، شماره ۲۸

احمدی، سید عباس و ملکی، عباس (۱۳۹۴)، عوامل مؤثر در گسترش حضور نیروی دریایی ارتش ج.ا.ایران در اقیانوس هند، همایش تبیین اهمیت دریا و نیروی دریایی راهبردی با تکیه بر رهنمودها و تدابیر مقام معظم رهبری (مد ظله العالی)، تهران، باغ موزه دفاع مقدس بیلیس، جان وویرتز جیمز، کوهن، الیوت گری اس، استراتژی در جهان معاصر، مترجم کابک خبیری، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۳

حافظنیا محمد، دکتر مراد کاویانی راد، فلسفه جغرافیای سیاسی، پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ دوم ۱۳۹۵

- حافظ نیا، محمدرضا و کاویانی‌راد، مراد، افق‌های جدید در جغرافیای سیاسی، چاپ پنجم، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۹۴
- سیاری، حبیب‌الله و طحانی، غلامرضا، راهبردها و قدرت دریایی، انتشارات دفتر پژوهش‌های نظری و مطالعات راهبردی نداجا، ۱۳۹۴
- سیاری حبیب‌الله، حسین خانزادی، تنگه‌های راهبردی جهان، انتشارات دفتر پژوهش‌های نظری و مطالعات راهبردی نداجا، ۱۳۹۴
- شفیعی محمد هادی، اهمیت دریا با نگاهی به ژئوپلیتیک دریای عمان و شمال اقیانوس هند، انتشارات دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، ۱۳۹۷
- فرامرزی، مرتضی، تبیین علل اهداف جایگاه موسسات فرهنگی رابطه قدرت و فرهنگ - چهارمین همایش ملی نقش و جایگاه موسسات فرهنگی و هنری استان اصفهان-۱۳۹۲
- گزیده‌ای از فرمایشات و تدابیر مقام معظم رهبری در مورد اهمیت دریا، راهبرد حماسه و دریا، انتشارات دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ره) نوشهر، تابستان ۱۳۹۶
- مرکز مطالعات راهبردی و تحقیقات نداجا، راهبرد حماسه و دریا، ۱۳۹۶
- نوربخش حسین، ودادی حمید، تاریخ دریانوردی ایرانیان، سازمان بنادر و کشتیرانی، ۱۳۸۶
- Joint Doctrine Publication 0-10(5th Edition), UK Maritime Power, 2017.
- Mahan- Alfred Thayer, "The Influence of Sea Power upon History", www. gutenberg. org- September 26, 2004.
- Richmond, Admiral Sir Herbert, Sea Power in the Modern World, Reynal & Hitchcock, 1934
- Till Geoffrey, Maritime Strategy and the Nuclear Age, Macmillan, 1984.